

УДК 330.322

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Л. О. Птащенко д.е.н., професор, В. В. Сасько, магістрант.

**Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**

Вступ. Світовий досвід доводить важливу роль інноваційного підприємництва в умовах динамічного розвитку сучасного суспільства. Високий рівень національних економік передових країн світу пов'язаний із формуванням інноваційної системи, що охоплюють всі сфери життя суспільства. Вони ґрунтуються на взаємодії трьох ключових драйверів: науки, техніки та знань, проявляються в розробках інноваційних процесів і впровадженні досягнень науки та техніки.

Інноваційна діяльність є одним із найважливіших факторів економічного розвитку, а освоєння інновацій стало головною умовою забезпечення конкурентоспроможності економіки. В Україні зростає розуміння виняткової ролі науки та інновацій у національній економіці в контексті євро інтеграційних орієнтирів розвитку. Проте попри загальне визнання високого значення інноваційних процесів для національного господарства, сучасний стан системи їх фінансового забезпечення, як одного з ключових чинників інноваційної діяльності, свідчить про неспроможність створити необхідні умови для реалізації існуючого інноваційного потенціалу. Відсутність належного фінансового забезпечення, концентрації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів стримує процес активізації інноваційної діяльності та знижує вагомість впливу на ефективність економічних інновацій.

Особливістю фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні є обмеженість вибору джерел фінансування. Переважна більшість

інвестицій у інноваційні проекти здійснюється за власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності, незначну частку мають ресурси, залучені на фінансовому ринку, а також видатки державного й місцевого бюджетів, включаючи державні цільові фонди, та кошти іноземних інвесторів.

Незважаючи на суттєві результати наукових досліджень з проблем фінансування інноваційної діяльності, їх рівень залишається невисоким, а структура – недосконалою, що й потребує подальшого наукового розгляду.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання аналізу сутності, механізму, складових фінансового забезпечення інноваційної діяльності розглядали такі вчені як О. Москаль [4], І. Сокирська [6], О. Колодізев [5], Г. Возняк, А. Кузнєцова [10], В. Зимовець та інші. К. Ільїна розглядає питання формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку [7], Н. Зінько досліджує проблеми та напрями вдосконалення банківського й небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні [8]. Разом з тим, ці проблеми потребують подальшого дослідження, спрямованого на формування практичного інструментарію їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Й. Шумпетер у своїй науковій праці «Теорія економічного розвитку» (1911р.) сформулював цілісну теорію інноваційного розвитку, центральним місцем якої було введення економічної категорії «інновації», як необхідної виробничої функції, зумовленої змінами факторів виробництва, ресурсів або їх комбінації. Зокрема:

- запровадження нової продукції, товару, послуги, нових видів або невідомого для споживача;
- застосування нової технології виробництва, запровадження для певної галузі невідомого методу (способу) виробництва;
- використання нових матеріалів, видів сировини, а також їх джерел;

- відкриття та освоєння нових ринків споживання продукту;
- підлив монополії конкурентів або монополізація ринку за рахунок виробництва власної, невідомої раніш продукції;
- впровадження нової організації виробничого, управлінського процесу, організаційної структури або їх удосконалення [1].

Наукові підходи до трактування інновації покладені в основу окремих положень Закону України «Про інноваційну діяльність», де нововведенням надається універсальне визначення: інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Проте інноваційна діяльність та виробництво інноваційного продукту потребують значних фінансових вкладень, витрат, котрі в сукупності являють систему фінансового забезпечення інноваційної діяльності та по-різному розглядаються науковцями (табл.1).

Таблиця 1

Підходи щодо визначення фінансового забезпечення інноваційної діяльності

Автор	Фінансове забезпечення інноваційної діяльності – це:
Возняк Г.В., Кузнецова А.Я. [9]	комплекс методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, який реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування
Зінько Н.Я. [7]	пошук та вибір джерел фінансових ресурсів інноваційної діяльності
Ільїна К.О. [6]	Формування ресурсної бази інноваційної діяльності
Колодізев О.М. [4]	сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки
Москаль О.І. [3]	сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання

	фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність
Сокирська І.Г [5]	реалізація неперервного характеру відтворювальних процесів за рахунок власних та залучених фінансових ресурсів з виокремленням механізму фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування та балансування грошових потоків
Юркевич О.М. [8]	сукупність взаємопов'язаних елементів (суб'єктів об'єктів джерел і методів фінансування інноваційної діяльності), спрямовану на стимулювання фінансування інноваційної діяльності, здійснення якої потребує значної концентрації фінансових ресурсів для отримання певного економічного ефекту.

О. Москаль визначає фінансове забезпечення як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів й організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність [3].

О. Колодізев виділяє п'ять науково-методичних підходів до розуміння сутності поняття «фінансове забезпечення» – ресурсний, витратний, структурний, функціональний, комплексний.

І. Сокирська розглядає фінансове забезпечення діяльності з позиції реалізації неперервного характеру відтворювальних процесів за рахунок власних та залучених фінансових ресурсів із виокремленням механізму фінансового забезпечення, формування структури капіталу, планування і бюджетування та балансування грошових потоків.

Інші вчені вважають, що поняття «фінансове забезпечення» та «фінансування» не є тотожними і потребують розмежування. Зокрема, на думку К. Ільїної, недоцільно ототожнювати фінансове забезпечення інноваційної діяльності, яке полягає у формуванні ресурсної бази, та фінансування, що передбачає розподіл нагромаджених коштів. Безперебійне надходження фінансових ресурсів на інноваційні потреби

залежить від доступності й достатності джерел. Тому для активізації інноваційних процесів необхідним є формування ефективної системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку [6]. Такої самої думки дотримується Н. Зінько, який підкреслює що «фінансове забезпечення» означає пошук і вибір джерел фінансових ресурсів, тоді як «фінансування» передбачає процес використання цих фінансових ресурсів [7].

Найпоширенішим є визначення фінансового забезпечення інноваційної діяльності як комплексу методів та важелів впливу на інноваційну діяльність, що реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування.

У таблиці 2 наведено значення абсолютних показників загальної суми витрат на фінансування інноваційної діяльності в Україні, у тому числі в розрізі її складових, та розраховано частку окремих агрегованих складових у загальній сумі витрат.

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів:							
		Власних		Державного бюджету		Іноземних інвесторів		Інші джерела	
		млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
2000	1757,1	1399,3	79,6	7,7	0,4	133,1	7,6	217,0	12,3
2001	1971,4	1654,0	83,9	55,8	2,8	58,5	3,0	203,1	10,3
2002	3013,8	2141,8	71,1	45,5	1,5	264,1	8,8	562,4	18,7
2003	3059,8	2148,4	70,2	93,0	3,0	130,0	4,2	688,4	22,5
2004	4534,6	3501,5	77,2	63,4	1,4	112,4	2,5	857,3	18,9
2005	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,5	157,9	2,7	520,2	9,0
2006	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,9	176,2	2,9	658,0	10,7
2007	10850,9	7999,6	73,7	144,8	1,3	321,8	3,0	2384,7	22,0
2008	11994,2	7264,0	60,6	336,9	2,8	115,4	1,0	4277,9	35,7
2009	7949,9	5169,4	65,0	127,0	1,6	1512,9	19,0	1140,6	14,3
2010	8045,5	4775,2	59,4	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,6
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,6
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	2,0	994,8	8,7	2925,6	25,5
2013	9562,6	6973,4	72,9	24,7	0,3	1253,2	7,6	1311,3	13,7

Дані таблиці свідчать, що загальна сума витрат збільшилася з 1757,1 млн. грн у 2000 році до 9562,6 грн у 2013 році, тобто на 7805,5 млн. грн, або приріст склав понад 44 рази. З урахуванням того фактору, що ціни за вказаний період зросли у 5,15 рази, реальні витрати на інноваційну діяльність в Україні досягли приблизно 1856 млн. грн, тобто збільшилися порівняно з 2000 р. на 99,7 млн. грн, або на 5,68%, що, очевидно є недостатнім для масштабних інноваційних зрушень та економічного зростання в країні.

Номінальні загальні витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні збільшилися протягом 2000–2008 рр. в 6,8 рази, проте у кризовий 2009 р. критично скоротилися з 11994,2 млн. грн до 7949,9 млн. грн, тобто до 66,28%, і збільшилися у післякризовому 2010 році (до 8045,5 млн. грн). У 2011 році витрати на фінансування інноваційної діяльності значно зросли (до 14333,9 млн. грн) за рахунок інших джерел асигнувань.

Найбільш активно у розглянутому періоді інновації розвивалися за рахунок власних коштів (прибуток та амортизація), частка яких коливалась у межах від 52,9 % до 87,7%, яку було досягнуто у 2005 році. Принаймні, у 2013 році ця частка склала 72,9%, тобто знаходилась приблизно на рівні 2007 (73,7%) та 2002 років (71,2%).

Фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету за весь час не перебільшувало 1–3%, а у 2013 році знаходилось лише на рівні 0,4%, практично повернувшись до показників 2000-го року (0,3%), що демонструє певну пасивність дій держави по відношенню до цієї сфери діяльності. Навіть показник вкладень у інновації за рахунок коштів іноземних інвесторів був більший за державні витрати на цю важливу сферу економічної діяльності та сталого розвитку національної економіки. Його розбіжність в інтервалі від 1% у 2008 р, до 30% у 2010 р. певною мірою відображає вплив не тільки фінансово-економічної складової стану країни й світу на інноваційну діяльність, але й політичної, яка відіграє

далеко не останню роль як у внутрішньому, так і в міжнародному сприйнятті суспільних змін у державі і значно впливає на мотивацію суб'єктів органів влади та ринку до підвищення рівня інноваційної діяльності. Про це яскраво свідчать показники років падіння та зростання обсягів іноземних інвестицій. Їхня зміна є своєрідною реакцією на флуктації, або на зламні точки у соціально-економічних та соціально-політичних подіях в Україні. Прикрим, насамперед, є той факт, що навіть частка іноземних інвестицій у загальній сумі витрат на них майже завжди перевищувала фінансування інноваційної діяльності за державні кошти, незважаючи на першочерговість цієї задачі для сталого соціально-економічного розвитку країни.

На основі даних Держкомстату України узагальнимо структуру витрат на фінансування інноваційної діяльності за 2000 – 2013 роки (рис. 1).

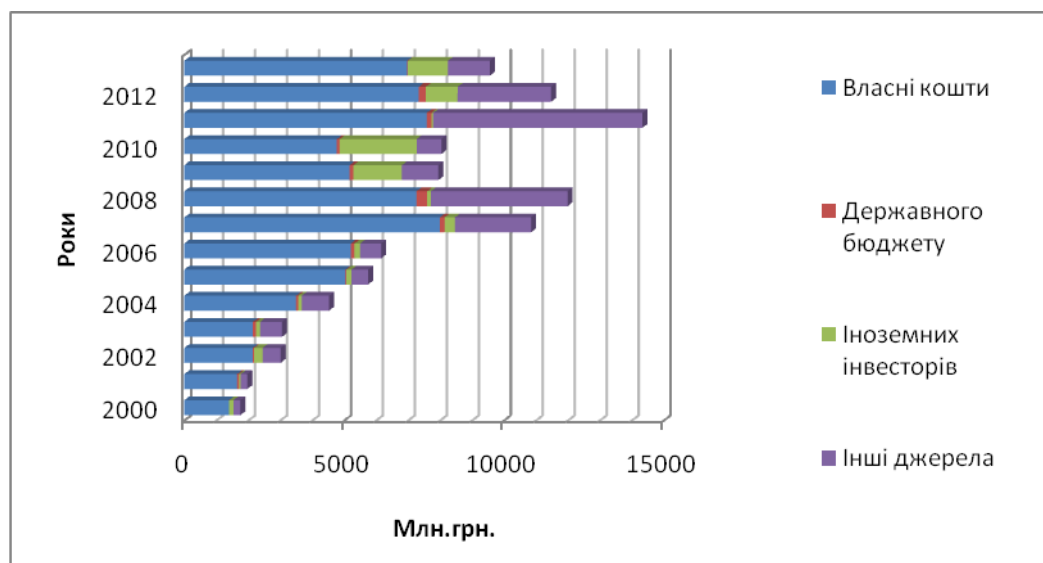

Рис.1. Структура витрат на фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000 – 2013 роках

Слід зазначити, що для України державна фінансова підтримка науково-технічної й інноваційної діяльності набуває особливого значення, що можна пояснити з погляду макроекономічних та мікроекономічних

причин. Зокрема, значний внесок у з'ясування діяльності фінансового механізму довгострокового економічного зростання був зроблений у макроекономічному напрямку інституціонально-еволюційної теорії, а саме у працях К. Фрімана, Р. Нельсона, С. Переса, С. Глазьева, В. Маєвського та ін. Науковці доводили, що на першій стадії економічного циклу у період народження нового технологічного укладу (хвилі) відбувається різке зростання невизначеності результатів базових інновацій у зв'язку з невідповідністю існуючих інституціональних умов. Це зумовлює економічну кризу та знижує ефективність економічної системи. Наслідком стає гостра необхідність перетворень, у тому числі й інституційних, що є підґрунтям для впровадження та комерціалізації інновацій. Таким чином, перша стадія активізації фінансових відносин пов'язана з невизначеністю, що обумовлює необхідність саме державної фінансової підтримки.

Дослідження підтвердило, що фінансування процесів упровадження та поширення інновацій здійснюється безпосередньо після кризи або депресії здебільшого за рахунок недержавних коштів.

Корейський учений Й. Парк висунув гіпотезу про існування загального макроекономічного закону розвитку моделей фінансування інновацій з точки зору участі держави:

- на початковому етапі зародження національних інноваційних систем роль держави у здійсненні наукових досліджень переважає;
- на другому етапі розвитку досягається баланс між участю держави (або суспільного сектору) у фінансуванні інновацій та приватних інвестицій (або бізнес-сектору), що створює можливості вибору альтернатив подальшого розвитку;
- на третьому етапі, коли національна інноваційна система є в достатній мірі розвинутою, провідною стає роль бізнес-сектора у фінансуванні інновацій [11].

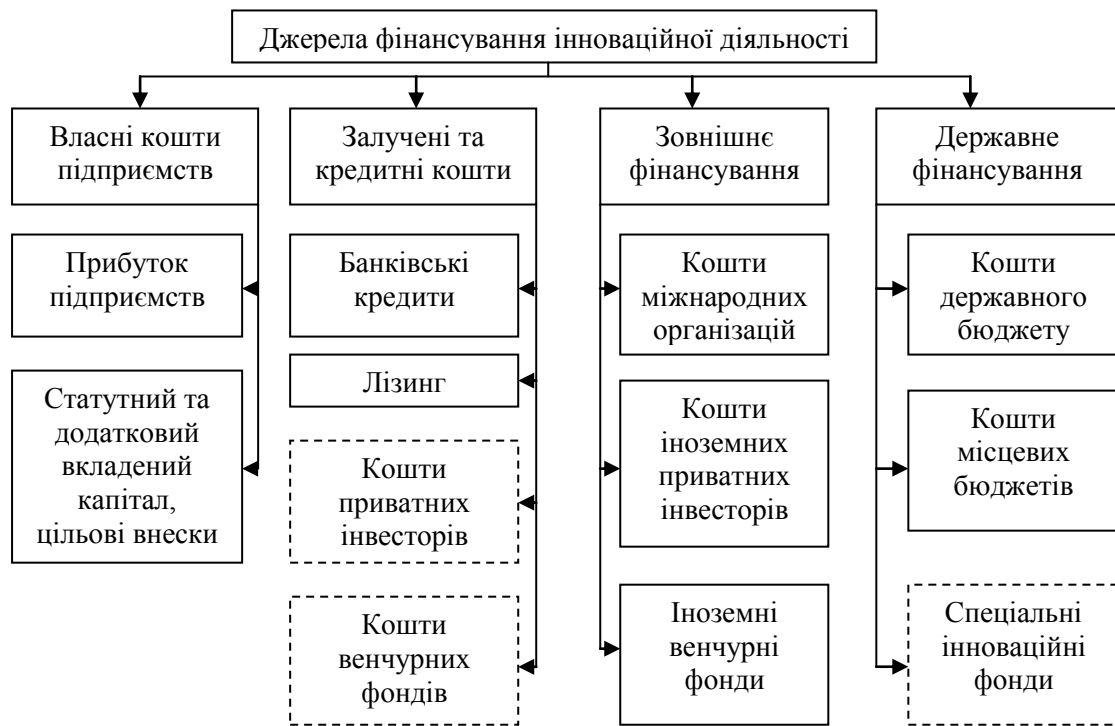

Рис. 2. Джерела фінансування інноваційної діяльності [12]

Відповідно до основних постулатів макроекономічного напрямку інституціонально-еволюційної теорії, фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності є суттєво необхідною умовою розвитку інноваційної системи України. При цьому, в наслідок зниження науково-технічного потенціалу й відсутності ефективно діючої інноваційної системи, роль держави не повинна обмежуватися непрямими методами, тобто створенням сприятливих умов для інвестицій в інновації. В сучасних умовах необхідна пряма державна фінансова підтримка розвитку інноваційної системи та її елементів.

Необхідність фінансового забезпечення інноваційної діяльності можна обґрунтувати також з погляду мікроекономічних процесів, оскільки розроблення та впровадження інновацій здійснюється на підприємствах, тобто безпосередньо на мікрорівні економічної системи. На рисунку 3 зображені типові етапи життєвого циклу інновацій, а також відповідні джерела фінансування, які є найбільш доступними для підприємств на кожному з етапів.

Для кривої, яка описує наведену динаміку зміни грошового потоку та називається «крива Джей» (J-curve), характерне первинне падіння (відоме під назвою «долина смерті»), що пов'язане з від'ємним грошовим потоком на етапах створення та впровадження інноваційного продукту. Якщо концепція бізнесу виявиться правильною та доцільною, а первинні витрати – виправданими, то формується позитивний грошовий потік, підприємство поступово стає конкурентоздатним для виходу на ринок і переходить на наступні етапи – впровадження інноваційного продукту, зростання збуту та розширення частки ринку.

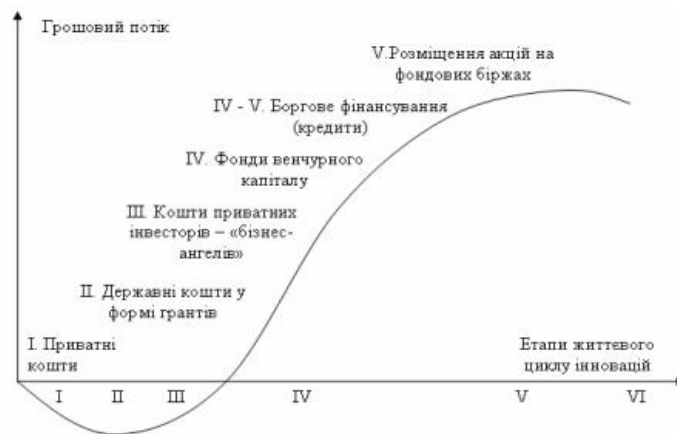

Рис.3. Етапи життєвого циклу та відповідні джерела інновацій

Як з теоретичної, так із практичної точок зору, дуже важливим є успішне проходження перших трьох етапів життєвого циклу інновацій. Саме вони зумовлюють майбутню конкурентоспроможність інноваційного продукту. Проте цей період початкових етапів життєвого циклу інновацій пов'язаний із загостренням проблем невизначеності та підвищеного ризику.

У минулий період економічної трансформації та в складних економічних і політичних умовах сьогодення у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку України поглибилась ціла низка проблем, найгостріші серед яких такі:

- незначний обсяг фінансування інноваційної діяльності в порівнянні з розвинутими країнами та продовження негативної тенденції до його зниження;

- відсутність потужних та стабільних джерел фінансування: брак власних коштів підприємств, дефіцит державних та кредитних ресурсів, інвестиційна непривабливість країни для іноземних інвесторів, відсутність фінансових структур, які спеціалізуються на фінансуванні інновацій: венчурних фондів, приватних інвесторів тощо;

- високий рівень тінізації економіки, що не сприяє прозорості операцій фінансування інноваційних проектів;

- деформована структура фінансування: за напрямками досліджень, за галузями економіки та за регіонами України.

Серед найважливіших причин зниження фінансового забезпечення науково-технічної й інноваційної діяльності в Україні, на нашу думку, є такі:

- відсутність економічних стимулів та мотиваційного механізму щодо залучення інвестиційних ресурсів у інноваційні проекти;

- загострення необхідності обмеження обсягів фінансування наукової діяльності з державного бюджету;

- недосконалість інституційно-правових механізмів для забезпечення формування ефективної системи органів публічного управління, здатної здійснювати регулюючий вплив на суб'єкти інноваційної діяльності, створювати стимули для інвестування в інновації;

- нерозвиненість організаційного забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури (технопарків, технополісів, високотехнологічних інноваційних підприємств, венчурних фондів, центрів трансферу технологій та ін.);

- недосконалість інституційного забезпечення трансферу технологій, організаційно-правових засад функціонування кластерів, організації адекватного інформаційного забезпечення, що перешкоджає розвитку науково-дослідницької та технологічної кооперації в інноваційній сфері;

- зменшення внутрішніх можливостей підприємств до самофінансування;

- переважання споживацького використання доходів над політикою заощадження й капіталізації.

Висновки. Отже, сьогодні в Україні актуальною залишається проблема підвищення уваги держави та суспільства в цілому до рівня інноваційної діяльності, формування інноваційної культури нації, створення умов для розвитку державно-приватного партнерства, а також вибору оптимальних форм і джерел фінансування інновацій та розвитку інноваційної діяльності в умовах євроінтеграційного вектора економічного розвитку.

Сучасна ситуація у вітчизняній економіці характеризується відсутністю повного, вичерпного розуміння суспільством необхідності структурних реформ в економіці, пов'язаних з переходом на інноваційну модель розвитку, яка стримується за об'єктивних та суб'єктивних причин на різних рівнях управління, відмічається пасивністю щодо популяризації та активної позиції влади, підприємців і споживачів.

Фінансове забезпечення розвитку інноваційної діяльності має стати пріоритетним завданням інноваційної політики, що ґрунтується на системі стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку зі скороченням їхньої кількості та збереженням тих, у яких Україна має суттєвий науковий здобуток і перспективи. Необхідно розробити та запровадити комплексну систему фінансової підтримки інноваційної діяльності, зокрема щодо механізмів здешевлення кредитів і заохочення банків до кредитування

інноваційних проектів. Такі заходи сприятимуть стимулюванню збільшення інвестицій у наукові установи, технологічні парки та інші науково-орієнтовані галузі з інших недержавних джерел.

Література

1. Шумпетер, Й. *Теория экономического развития* / Й. Шумпетер. – М: Прогресс, 1992. – 231 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. зі змін. і доп. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>
3. *Наукова та науково-технічна діяльність за даними Державного комітету статистики України.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Москаль, О. І. *Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): [автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. : 08.04.01] / О. І. Москаль.* – К., 2001. – 16 с.
5. Колодізєв, О. М. *Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: [дис. д-ра екон. наук : спец. 08. 00. 08 «Гроші, фінанси і кредит»] / О. М. Колодізєв.* – Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2011. – 508 с.
6. Сокирська, І. Г. *Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокирська // Фінанси України.* – 2003. – № 1. – С. 89–93.
7. Ільїна, К. О. *Формування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку у відкритій економіці України: [автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08] / Ільїна Катерина Олександрівна; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка.* – Л., 2011. – 20 с.
8. Зінько, Н. Я. *Удосконалення банківського та небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні: [автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08] / Н. Я. Зінько ; НАН України, ін-т регіон. дослід.* – Л., 2007. – 20 с.
9. Юркевич, О. М. *Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в економіці України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / О. М. Юркевич ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка.* – К., 2006. – 20 с.
10. Возняк, Г. В. *Інноваційна діяльність промислових підприємств та способи її фінансування в Україні: монографія / Г. В. Возняк, А. Я. Кузнєцова.* – К. : УБС НБУ, 2007. – 183 с.

11. Park Y. *A Taxonomy of National Systems of Innovation: R&D Structure of OECD Economies* / Y. Park // *Science and Public Policy*. – 1999. – Vol. 26 (August). – P. 241–246.

12. Лапко, О. *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: [монографія]* / О. Лапко. – Київ: Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. – 253 с.

УДК 330.322

Л.О. Птащенко, В. В. Сасько. **Проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні.** Досліджено теоретичні засади інновацій. Проаналізовано особливості й проблеми фінансування інноваційної діяльності в Україні та визначено пріоритетні напрями фінансового забезпечення діяльності, пов'язаної з інноваціями.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, джерела фінансування інновацій, фінансове забезпечення інноваційної діяльності, національна інноваційна система.

УДК 330.322

Л.А. Птащенко, В. В. Сасько. **Проблемы финансового обеспечения инновационной деятельности в Украине.** Исследованы теоретические основы инноваций. Проанализированы особенности и проблемы финансирования инновационной деятельности в Украине и определены приоритетные направления финансового обеспечения деятельности, связанной с инновациями.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, источники финансирования инноваций, финансовое обеспечение инновационной деятельности, национальная инновационная система.

UDC 330.322

L. Ptaschenko, V. Sasko. **Problems of financial support innovation in Ukraine.** Theoretical foundations of innovation. The features and problems of

financing of innovative activity in Ukraine and identified priority areas for financial support of activities related to innovation.

Keywords: innovation, innovation, innovation funding, financial support for innovation, national innovation system.